

Бауыржан - қазақтың ар - намысы

(Кеңес Одағының батыры жазушы, әскери жауынгер Бауыржан Момышұлының 110 жылдығына арналған библиографиялық шолу)

Бауыржан Момышұлы – Кеңес Одағының Батыры, халық қаһарманы, әскери шенді қызметкер, даңқты қолбасшы, қазақтың көрнекті жазушысы.

Бауыржан Момышұлы 1910 жылы 24-желтоқсан күні Жамбыл облысы, Жуалы ауданы, Мыңбұлақ (Көлбастау) ауылында қарапайым, мал бағатын шаруа отбасында дүниеге келді. Балалық шағының он үш жылын өзінің кіндік қаны тамған ауылында өткізіп, одан кейін кеңестік дәуіріндегі интернатта тәрбие алады. 1929 жылы «Әулие Ата» тоғыз жылдық мектебін бітіреді. Мектепті тәмамдаған

соң шалғай аудандардың біріндегі ауылға (Бетпақдала) мұғалім болып барады. Коллективтендіру кезеңінде кеңестік мекемелерде қызмет етеді. 1932 жылдың қаңтары мен қарашасы аралығында мансапты қызмет атқарады. Кейін әскерге шақырту алады.

Әскери өмірі мен соғыс жылдары: 1932 жылы әскерге шақырылғаннан кейін Отан алдындағы борышын өтейді. Әскери дайындық кезінде білім алып, мергендік өнерге машықтанады. 1933 жылы полктық мектепті бітіреді. 1934 жылы әскерден келгенде запастағы командир болады. Одан кейінгі уақыттарында білімін жетілдіріп (Ленинградтың қаржы академиясында қысқа мерзімдік курстан өтеді), банк саласында қызмет етеді.

1936 жылы Қызыл Армия қатарына командир ретінде қайта шақырылып әскери қызметтер атқарады. Ол ортаазиялық әскери округтың 315-ші атқыштар полкіне командир болып тағайындалады. Бір жылдан кейін оның полкі ерекше Қызылтулы Қиыр Шығыс Армиясының бөліміне қосылады. Ал Бауыржан жарты ротаның командирі болады.

Ұлы Отан Соғысының басталмай тұрған кезінде Бауыржан Момышұлы 105-ші атқыштар дивизиясының қарамағындағы артиллериялық атқыштар бөлімшесінің командирі қызметінде болады. Алайда, 1941 жылдың қаңтарында тәжірибелі сардар Алматыға қайтарылады. Сол жылдың жаз айларынан бастап жаңадан құрылған 316-шы атқыштар дивизиясының штабына Қазақстан мен Қырғызстан

елінен сарбаздарды жинай бастайды. Бауыржан қайта жасақталған дивизияның 1073-ші атқыштар полкінің атқыштар батальонына командир болып тағайындалады. Ары қарай қайнаған соғыс майданы басталып кетеді.

Ержүрек сардардың батырлығын танытқан майдандар аз емес. Солардың ең ерекшесі 1941 жылдың күзінен басталған Мәскеуді қорғау шайқасы болатын. Ол кезде ол 19-шы гвардиялық атқыштар полкіне командир болады. Оның полкі жұдырықтай жұмылып, фашистерді Мәскеуге қарай жібермейді. Жасаған ерлігі мен батырлығы үшін, өзіне

жүктелген міндеттерді абыроймен атқарғаны үшін, шешуші кездерде жылдам түрде нақты шешім қабылдай білгені үшін, ол Ленин Орденімен марапатталады. Мәскеуді қорғау майданының Крюкова шайқастарында жарақат алып, біраз уақыт госпитальда жатады.

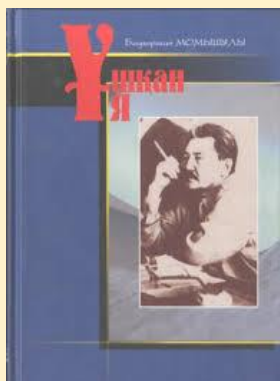
1945 жылдың ақпаны мен наурызында Латвия жеріндегі Приекуле станциясы маңында болған шайқаста ол басқарған дивизияның солдаттары қарсыластарының қорғаныс шебін тасталқан етеді. Сондай-ақ, ұрыстың нәтижесінде 15 елді-мекен жаудан азат етіліп, жаудың әскеріне солдаттар жағынан және әскери техника жағынан үлкен шығын келтіреді.

Бауыржан Момышұлының шендері мен марапаттары: 1942 жылдың қазанында Бауыржан подполковник шенін алады. Ал сегіз айдан соң полковник шеніне көтеріледі.

1945 жылдың 21-қаңтарында Бауыржан Момышұлы Бірінші Балтық жағалауы фронтының 6-шы гвардиялық әскерінің 9-шы гвардиялық атқыштар дивизиясының командирі болып тағайындалады. Бірінші дәрежелі «Қызыл Ту ордені мен (2 рет)», «Ленин», «Отан Соғысы» ордендерімен, «Әскери шайқастағы еңбегі үшін», «Мәскеуді қорғағаны үшін» орден және медальдарымен марапатталған. 1990 жылы 11-желтоқсанда Кеңес Одағы құламай тұрып ел Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың ұсынысымен «Бауыржан Момышұлына Ұлы Отан Соғысындағы ерліктері үшін «Кеңес Одағының Батыры» атағын беру туралы» жарлық шықты. Негізінде, Бауыржан Момышұлына бұл атақты беру жайлы 1942 жылы Мәскеу түбіндегі ұрыстардан кейін ұсыныс жасалынған болатын. Алайда, ол ұсыныс ол кезде көздеген мақсатына жете алмады.

Бауыржан Момышұлының әдебиеттегі зор еңбектері:

Көрнекті жазушының орыс және қазақ тілдерінде жазып қалдырған «Бір түннің тарихы», «Ұшқан ұя» сияқты алғаш шыққан кітаптары мен одан кейін жазылған «Мәскеу үшін шайқас», «Жауынгердің тұлғасы», «Майдан» сияқты өзге де көптеген шығармалары оқырман жүрегіне жол тауып, көпшіліктің іздеп оқитын кітаптарының біріне айналды. Бұл шығармалардың барлығы да көптеген елдердің тілдеріне аударылып басылды.

«Ұшқан ұя» атты ғұмырнамалық шығармасында: «Келген қонақ ең алдымен менің атымды сұрайтын. Сонан соң менің жеті ата жөніндегі білімімді тексеретін. Ел танудың басы ең алдымен осылай басталатынын ол кезде кім білген» деп түйіндеген Баукең одан әрі көп ашыла қоймайды. Сол «Ұшқан ұяда» өзі жақын араласқан отбасы туралы: «Сол күннен бастап Гончаровтар мені іш тартып, еркелете сөйлейтін болды. Бірақ әрқайсысы әр түрлі атап, атымды бүлдіріп бітті. Бірі– Бажан, бірі – Бардан, бірі – Буржан немесе

Баржан деп тұрғаны. Ал ақкөңіл кемпір мені тіпті баласындай бауыр тартып, Буроржан дейтін» деп еске алады.

Кейін «Ұшқан ұя» атты кітабында баяндағандай, Бауыржанның әкесі Момыш пен көкесі Момынкұлдың тәрбиесінен көп өнеге алған. «Ұяда не көрсен, ұшқанда соны ілесің», –деп, дана

халқымыз айтқандай, оның бойындағы адамгершілік – асыл қасиет, алдымен анасының ақ сүтінен дарыса, екіншіден, өскен ортасының тәрбиесінен дарыды.

Ер елімен еңселі. Б. Момышұлының үлкен әдебиетке келуінен де оның отаншылдығын, өз қаруластарына деген сүйіспеншілігін көреміз. Қазақ халқының даңқын шығарып, абыройын асырған ұлдарының бірі-гвардия полковнигі, жазушы, Совет Одағының Батыры Бауыржан Момышұлы артынынан үлкен мұра қалдырды.

Бауыржан Момышұлының 2004 жылы «Жазушы» баспасынан қос томдық шығармалар жинағы жарық көрді. Жинақта «Қанмен жазылған кітап», «Ұшқан ұя», «Москва үшін шайқас», деп аталатын туындылары қамтылған. «Қанмен жазылған кітап» шығармасының мазмұны мен көркемдігі жағынан жоғары бағаланып, Абай атындағы Қазақстан Республикасының мемлекеттік сыйлығын алды. Ал «Москва үшін шайқас» деп аталатын туындысы орыс және қазақ тілінде жазылған, әрі Баукеңнің майдан төрінен оралмай қалған қанды

көйлек майдандас жауынгерлер тағдырын суреттеумен ерекшеленетін айрықша мәні бар шығармасына айналып үлгерді. Қазақ халқының «Ақын елдің еркесі, батыр елдің серкесі» деп ақын мен батырды айрықша қастерлейтін дәстүрі бар.

Әрине, Баукең қалдырған асыл мұраның бәрін жүйелеп, саралап, ғылыми түрде зерттесең, талай диссертацияға тақырып болар еді. Әскери ғылымға қосқан еңбектері мұрты бұзылмай жатыр. Қанмен жазылған «Артымызда Москва» шығармасы – жер шарына қазақ деген сарбаз халық бар екенін паш еткен, ешқашан ескірмейтін киелі кітап. Соғыс, ерлік, жауынгерлік борыш, жанқиярлық, Отансүйгіштік туралы сан мыңдаған кітаптар жазылды. Қиян-кескі шайқастарға қатысқандар да жазды, соғысты кітаптан оқып, кинодан көргендер де жазып жатыр. Бірақ солардың бәрі Александр Бектің «Волоколамское шоссе» (қазақшаға «Арпалыс» деп аударылған) романының көлеңкесінде қалып қояды. Себебі, бұл шығарма Ұлы Отан соғысындағы басты шайқастың тарихы, жаны алқымға тірелген жауынгердің жан дүниесінің, күйзелісінің соққы берер жұдырыққа айналуының жыр-дастаны, масайраған арам пиғылды жауызды жер жастандырып, жаншудың шынайы көрінісі, қайғы- қасіретті қажыр мен жігерге жеңдіру – жеңіске апарар сара жолдың басты кепілі екендігіне көз жеткізген көсем туынды. Бұл романды осы деңгейге жеткізіп тұрған, әрине, оның басты кейіпкері - Бауыржан Момышұлы. Роман авторы А. Бек бас кейіпкер арқылы қазақ халқын жорықта алдына жан салмай, бес қаруын сақадай сай ұстайтын жауынгер етіп көрсеткен. А. Бек қайрақ бола білді, Баукең қазақтың қайқы қылышы болды, қайраған сайын жүзі өткірлене беретін. Баукең тізеден қан кешіп, бораған оқтың арасында өлім мен өмір арпалысып, аспан айналып, жер төңкеріліп жатқанда да өз ұлтының болашғынан үмітін үзген емес. «Волоколамское шоссе» қазақ ұлтының, 20-шы ғасырдағы Бас батыры- гвардия полковнигі Бауыржан Момышұлының төл құжаттарындай әлемді шарлап кетті. Осы мәңгілік ескерткіштің іргетасын қалаған, әрине, қазақтың ұлы перзенті Бауыржан Момышұлы.

Өмірі мен шығармашылығы жайында әдебиеттер:

1. Момышұлы, Б. Ұшқан ұя [Text] / Б. Момышұлы. - Алматы: Санат, 2005. - 224 б.
2. Момышұлы, Б. Наша семья [Текст]: (много том. собр. соч.) / Б. Момышұлы. - Алматы: Өнер, 2008 -. Том 2. - 264 с. - 510 т.
3. Момышұлы, Б. Москва үшін шайқас [Text]: роман / Б. Момышұлы. - Алматы: Жазушы, 2009. - 328 б.
4. Момышұлы, Б. Генерал Панфилов. Көптомдық шығармалар жинағы. [Text] / Б. Момышұлы. - Алматы: Өнер, 2009 -. Т.13. - 256 б.
5. Момышұлы, Б. Айтылмаған ақиқат [Text]: көп томдық шығармалар жинағы / Б. Момышұлы. - Алматы: Өнер, 2009 -. 2-кітап, Т.10.
6. Момышұлы, Б. Көз алдымда бәріңсің... [Текст]: естеліктер мен күнделіктер / Б. Момышұлы. - Тараз: [б. и.], 2007. - 195 б.
7. Момышұлы, Б. Екі томдық шығармалар жинағы [Текст]: роман, әңгімелер / Б. Момышұлы. - Алматы: Жазушы, 2003 -. Т.2. - 480 б.
8. Момышұлы, Б. Курляндия майданы [Text]: көптомдық шығармалар жинағы / Б. Момышұлы. - Алматы: Өнер, 2009 -. Т.5. - 248 б.
9. Момышұлы, Б. Алыстан сәлем жолдаймын [Text]: көптомдық шығармалар жинағы / Б. Момышұлы. - Алматы: Өнер, 2010 -. 2-кітап, Т.21. - 208 б.
10. Момышұлы, Б. Қанмен жазылған кітап [Text]: көптомдық шығармалар жинағы / Б. Момышұлы. - Алматы: Өнер, 2010 -. Т.16. - 272 б.
11. Момышұлы, Б. Жанымның жарық жұлдызы [Текст]: роман / Б. Момышұлы; орыс тілінен аудар. С. Қалиев. - Алматы: Жазушы, 1985. - 376 б. - 200 т.
12. Момышұлы, Б. Шежіре [Text]: көптомдық шығармалар жинағы / Б. Момышұлы. - Алматы: Өнер, 2010 -. Т. 26. - 200 б.
13. Жұмағұл С. Елім деп өткен ер Баукең [Текст]: "халық қаһарманы Бауыржан Момышұлының туғанына 110 жыл / Жұмағұл С. // Қазақ әдебиеті. - 2020. - 8 мамыр
14. Қалдыбай М. "Қаһармандық қаталдықтан туады" [Текст]: Батыр Бауыржан Момышұлының айтқандарынан / Қалдыбай М. // Түркістан. - 2018. - 3 мамыр
15. Шайманұлы Б. Баукеңнің бар болмысы-ұрпаққа үлгі [Текст] / Шайманұлы Б. // Түркістан. - 2017. - 11 мамыр.

Ақпараттық-библиографиялық үрдістерді
компьютерлендіру бөлімінің кітапханашысы
Қазиқанова А. Қ.